

The article is devoted to the problems of the application of interdisciplinary connections in studying the problems of the Second World War. From the standpoint of modern methodological approaches, possibilities of mono- and polydisciplinary research methods are traced, which reveals the essence of complex geopolitical, military, economic, sociocultural, ethical, moral and psychological phenomena of wartime. Modelling of individual operations to reconstruct the events of the world armed confrontation, allowing them to analyse their multidimensional nature, causal relationships and specific manifestations.

Key words: Ukraine, Second World War, interdisciplinary connections, methodology, conceptual constructions, terminology.

Отримано: 28.11.2017

УДК 379.85

Віталій Лозовий
(м. Київ)

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

У статті з'ясовано роль та значення вивчення гуманітарних наук для національно-патріотичного виховання та формування національної ідентичності в контексті модернізації освітньої системи в Україні. Констатовано, що в умовах гібридної війни Російської Федерації проти України одним з головних завдань освітньої політики має стати формування в учнів та молоді національних суспільно-державних цінностей як ідейного підґрунтя української громадянської ідентичності.

Ключові слова: суспільні науки, ідентичність, освіта, модернізація, молодь.

Кризові явища в системі освіти України, потреби інноваційного, політичного, соціально-економічного та культурного розвитку, необхідність інтеграції країни у світове співтовариство спонукали до модернізації освіти, її реформування відповідно до кращих світових зразків.

Після здобуття Україною суверенітету мало уваги приділялося тій складовій системи освіти, що пов'язана з формуванням громадянина, патріота своєї держави. Відсутність єдиного історичного наративу, регіоналізація інтерпретацій історії України, загострення мовного питання поглиблювали політичні і соціокультурні міжрегіональні суперечності. Все це мало негативні наслідки для розвитку освіти, особливо ж, для викладання суспільствознавчих дисциплін у навчальних закладах, і формування загальноукраїнської ідентичності у підростаючого покоління.

Відтак, Україна постала перед проблемами, що створюють виклики та загрози в гуманітарній сфері. Це передусім: повіль-

ні процеси формування української політичної нації та набуття української національної ідентичності; мовно-культурна розколотість суспільства; брак загальноукраїнських політико-ідеологічних цінностей; конфліктогенність міжетнічних та міжконфесійних відносин; низький рівень політичної та правової культури; регіональна нерівномірність побудови громадянського суспільства, недостатня громадянська свідомість населення. Тому реформа освіти зачіпає життєво важливі інтереси соціуму та держави, що виводить її в ряд найбільш злободенних проблем суспільного життя і національної безпеки.

Автор ставить за мету з'ясувати вплив вивчення суспільних наук на формування національної ідентичності в контексті модернізації освітньої системи в Україні. У запропонованому автором формулюванні зазначена проблема не вирішувалася.

Модернізація освітньої системи України повинна мати потужну гуманітарну складову і бути зорієнтована на формування сучасної конкурентоспроможної політичної нації. Її реалізація передбачає:

- формування суспільства знань, у якому знання будуть важливими чинниками самореалізації особи та інноваційного розвитку країни;
- соціальну активність молоді в розбудові розвиненого громадянського суспільства та демократичної держави;
- політичну та культурну консолідацію українського суспільства, базовану на європейських цінностях.

Незважаючи на глобалістські тенденції, що спрямовані на політичну та правову інституціоналізацію перехідними державами західної моделі, основним вектором реформування має залишатися національний інтерес, який крім розвитку економічної та інноваційної сфер, передбачає формування та збереження спільного національного соціокультурного простору, що є важливою запорукою суверенітету та безпеки держави.

Модернізація системи вітчизняної освіти має відповісти на виклики, пов'язані з впливами на суспільну свідомість. Це передусім – інформаційно-психологічний наступ на гуманітарний простір України як складова гібридної війни Росії проти України, а також парадоксальне поєднання космополітичних трендів глобалізації і глокалізаційних процесів із посиленням націоналістичних тенденцій і етносоціокультурної автаркії серед національних меншин України. У контексті втілення освітньої політики система викладання суспільних наук, які формують гуманітарний простір, постає перед невирішеними проблемами, що створює загрози національній безпеці:

- формування загальноукраїнської громадянської ідентичності та забезпечення єдності ціннісного простору в країні;

- підтримки української мови як державної, мови міжнаціонального спілкування і взаєморозуміння громадян держави;
- створення сприятливих соціокультурних передумов і прищеплення навичок та рис міжнаціональної толерантності, терпимості до чужих вірувань та думок;
- втілення процесів громадянської соціалізації та національно-патріотичного виховання;
- підтримка належного рівня освіченості учнів та молоді і її компетентності щодо можливих загроз національній безпеці;
- підготовка складу освітніх кадрів суспільних дисциплін, які володіють сучасними освітньо-виховними знаннями та методиками.

Особливо слід наголосити на виклики національній безпеці у регіонах компактного проживання національних меншин:

- заміщення загальноукраїнської громадянської системи освіти етнокультурною, етнізація ціннісної системи, засвоєної у навчальних закладах;
- скорочення простору україномовної комунікації, рівня викладання української мови та суспільних дисциплін, що відображають тенденції розвитку історії і культури України, взаємодії її народів;
- поширення освітньо-виховного впливу місцевих і зарубіжних націоналістичних освітніх та культурних інститутів і організацій.

Суспільне призначення гуманітарної освіти полягає у тому, що вона є інтелектуально-інформативною основою громадянської консолідації, інструментом підтримки суспільної злагоди та стабільності держави. Однак у процесі сучасної модернізації освітньої системи спостерігається загальне скорочення суспільно-гуманітарного компонента освіти, особливо ж у вищих навчальних закладах. Але суспільствознавчі курси синтезують у собі основні факти і закономірності багатьох наук в єдину систему світоглядних знань учнів та молоді, цілеспрямовано впливають на формування свідомості і вміння молоді адекватно оцінювати суспільно-політичні процеси. Водночас розвивають у підростаючого покоління самостійність та критичність мислення, здатність до громадянської самоорганізації, формують культурний рівень, культивують толерантність, креативність, діалогічність. Важливу роль у вирішенні цих завдань грають суспільні науки, які формуючи цілісне уявлення про загальнолюдські та національні духовно-культурні цінності, дають розуміння національних інтересів та пріоритетів. Отже, освіта, суспільні науки, через відповідну державну політику можуть впливати на всі складові безпеки не прямо, а через установки свідомості, через формування

ідентифікаційних засад, системи суспільних цінностей. Тому слід усвідомити наскільки важливою є зацікавленість держави у належному викладанні суспільних наук для стабільного розвитку суспільства.

Відтак, майбутнє України пов'язане з проблемою формування та втілення відповідної історичним викликам освітньої політики, особливо ж у галузі суспільних наук. Доцільність постановки питання про викладання суспільних наук в освітній системі передусім обумовлена гібридною війною, головну роль у якій відіграє своєрідна «гуманітарна зброя», що застосовується РФ для впливу на свідомість населення України та має на меті демонтаж української державності (руйнування ідентичності й цінностей, нав'язування культурних стандартів і картини світу).

Криза ідентичності є результатом руйнування усталеної системи радянських цінностей і формування цінностей з одного боку – етнічних, з іншого національно-громадянських. Основними її проявами є: неузгодженість між загальноукраїнською національною ідентифікацією та іншими різновидами колективно-культурної ідентифікації; суперечливість між загальноукраїнськими інтерпретаціями історичних процесів та регіональними, мовна диференціація. Згадані протиріччя призвели до конфронтації різних суспільних та регіональних сил, неможливості втілення оптимального напрямку розвитку суспільства та закордонної політики.

У суспільстві, що зазнає потужних інформативно-психологічних атак, які впливають на свідомість, відсутність необхідного знання є фактором ризику. Це спонукає звернути увагу на роль і відповідальність гуманітарних наук у сучасному суспільстві.

Розмивання національної ідентичності, відсутність патріотизму, настільки ж серйозна проблема, як і зменшення військового та економічного потенціалу, що може призвести до втрати суверенітету країни. Дослідження ціннісних орієнтацій молоді показало, що значна її частина (до 54%) хотіла б жити за кордоном і не пов'язує свої плани з Україною¹. Ця масова неприйнятність молоддю умов і сенсу життя у нашій країні має пряме відношення до проблем освіти та національної безпеки.

Оскільки формування національної ідентичності розглядається як визначальний національний інтерес, що в свою чергу визначає політику та дії держави, значна увага має приділятися викладанню суспільних наук як проблемі національної безпеки. Навіть у США (у країні з стабільною громадянською ідентифікацією) підкреслюється, що «розуміння історії, політики, культури і традицій є важливим для громадянської позиції і критично значущим для усвідомлення того, хто

є союзниками, а хто супротивниками Америки»². На всесвітній гуманітарній конференції у Льєжі (Бельгія, 2017 р.) було зазначено відповідальність гуманітарних наук у просуванні ідеалів свободи, розумінні довгострокових процесів, формуванні критичного мислення, їх історичне завдання в боротьбі з ксенофобією, нетерпимістю та фундаменталізмом³.

Вивчення сучасних міжнародних відносин, особливо ж у Центрально-Східній Європі, дає підстави стверджувати, що саме «історія» часто розглядається як проблема безпеки країн. Питання про спільну «історичну спадщину» є важливим у міждержавних дипломатичних відносинах регіону. Історичні прецеденти висуваються як такі, що легітимізують політичні дії тієї чи іншої сторони. Водночас в Україні вчителі, зокрема зі східних регіонів, продовжують викладати викривлену історію України, користуючись радянськими та російськими інтерпретаціями подій. Фактично, вони проводять на уроках антидержавну агітацію⁴.

Слід зазначити, що проблеми внутрішньої гуманітарної політики мають міжнародний вимір, оскільки отримують відгук у країнах-сусідах, які через власні діаспори в Україні втілюють свої національні інтереси.

Зважаючи на розвиток останніх подій у країні, коли російській пропаганді вдалося нав'язати частині населення сепаратистські погляди, антиукраїнські історичні стереотипи, подаючи препаровані факти минулого, бачимо наскільки важливе місце займає політика історичної пам'яті. Тому формування нової системи історичної освіти буде дієвим механізмом консолідації суспільства та зміцнення держави. Її осередком має стати наратив, який би нівелював суперечності між різними регіонами та різними сегментами українського суспільства і однаково викладався б у всіх регіонах України.

Ще однією проблемою, є звуження простору вживання української мови, ослаблення її ролі як державної у частині українських регіонів. Ставлення до української мови, українського контексту в багатьох навчальних закладах часто є дуже формальним. Спостерігалася тенденція погіршення якості викладання української мови та літератури в школі. Оскільки мова акумулює впродовж століть створювану систему суспільно-духовних цінностей і формує національну картину світу, передає новим поколінням ключові уявлення про нашу національну ідентичність, проблеми збереження єдиного культурно-історичного простору, що об'єднує народи України, поширення української мови як мови міжнаціонального спілкування надзвичайно актуальні.

Важливою тенденцією розвитку сучасної системи освіти України є прагнення до гармонізації з міжнародними освітні-

ми стандартами як запоруки формування єдиного вітчизняного освітнього простору та інтеграції у світовий освітній простір. В умовах університетської автономії та свободи академічного вибору змісту освіти одним з ризиків освітньої реформи є можливість звести до мінімуму гуманітарні курси, зокрема, історію України, інші суспільні дисципліни. Ще до проведення реформи, важливою проблемою вищої освіти, що викликала гостру тривогу, було «вимивання» з навчальної підготовки фахівців у ВНЗ гуманітарної складової. Результатом цього процесу стала нездатність частини молодих фахівців адекватно розуміти суспільні зміни та проблеми, що виникають у країні, займати активну громадянську та державницьку позицію. Не слід забувати, що Україна є пострадянською, постколоніальною країною, яка зазнала потужної політики русифікації. І зараз Росія активно поширює ідеї «руського мира», що суперечать принципу єдиної соборної України і спрямовані на деградацію держави. Тому питання побудови ідентичності має бути й серед завдань вищої школи.

Орієнтуючись на кращі західні освітні моделі, слід не забувати про особливості становища України. Гуманітарна освіта не існує окремо від політичної та суспільно-історичної реальності. Специфіка української ситуації в умовах гібридної війни не дозволяє механічно переносити на її систему освіти всі принципи західного навчального процесу, а вимагає посилення громадянської та патріотичної складової.

Роль гуманітарної освіти у ВНЗ полягає в тому, що вона покликана не лише забезпечувати передачу наукових знань і уявлень студентам, а й формувати їх ціннісні орієнтири, підвищувати рівень політичної культури. Тому гуманітарне знання, є важливою складовою системи вищої освіти, що дозволяє сформуванню не вузько підготовленого професіонала, але особистість громадянина та патріота.

В умовах геополітичних трансформацій загострюються проблеми ідентичності, вагомо постають питання історії та мови, які її здебільшого формують. Не секрет, що деякі сусіди України розглядають історію та мову щонайменше як інструмент культурної експансії. В умовах гібридної війни Росія провадить гуманітарну агресію, спрямовану на руйнацію української державності. Тому у протидії військовій агресії РФ чільну увагу слід приділяти загрозам у гуманітарній сфері.

Сьогодні українська освіта має подолати суперечність між освітньою моделлю притаманною західним соціально й політично стабільним державам, і реаліями України, які визначаються значною регіональною відмінністю у соціокультурних цінностях та політикою Росії, що їх використовує у гібридній війні.

Ухвалення Закону про освіту загостило й актуалізувало мовну проблему в Україні. З огляду на демарші деяких сусідніх країн з приводу мови викладання у національних навчальних закладах, величезне значення має продумана зважена позиція української держави щодо викладання українською мовою, суть якої в проведенні більш активної мовної політики у регіонах компактного проживання національних меншин.

Україна є перехідною, багатонаціональною державою, котра намагається позбутися радянської, колоніальної спадщини. Для подолання комплексу соціально-культурних викликів такого становища доцільним є впровадження в Україні елементів полікультурної освіти. Полікультурна освіта – освітня стратегія, що являє собою послідовні навчальні процеси з метою вирішення освітніми засобами проблем, що виникають у суспільстві в процесі еволюції національних держав та подолання постколоніальних рудиментів. Найважливіші функції полікультурної освіти такі: 1) створення нового освітнього середовища як важливого стабілізуючого фактору громадянського суспільства; 2) виховання толерантності у взаємовідносинах представників різних культур та зниження міжетнічної напруженості.

У контексті реалізації мовної політики та освіти національних меншин необхідно розробити та широко впроваджувати інноваційні проекти багатомовної освіти в українських навчальних закладах, які б сприяли вивченню та збереженню рідної мови, засвоєнню державної, кращій інтеграції національних меншин в український соціокультурний простір. Водночас використовуючи досвід кращих європейських і світових наукових установ та освітніх закладів, модернізувати систему підготовки освітніх кадрів для викладання суспільних наук.

В умовах гібридної війни Російської Федерації проти України одним з головних завдань освітньої політики має стати формування в учнів та молоді національних суспільно-державних цінностей як ідейного підґрунтя української громадянської ідентичності. Це стане фундаментом консолідації українського суспільства, сприятиме сталому розвитку держави. Формування громадянської ідентичності української молоді має бути невід'ємною складовою процесів розбудови держави і розвитку суспільства. Важливим завданням є поглиблення інтеграції гуманітарного аспекту освітньої політики з державною культурною, інформаційною та іншими напрямками політики.

У контексті модернізації освітньої системи недостатня увага до вивчення гуманітарних наук, які формують свідомість особистості, може у перспективі створити певні виклики національній безпеці України.

Примітки:

1. 54% української молоді хоче виїхати з країни. URL: https://dt.ua/UKRAINE/54-ukrayinskoyi-molodi-hoche-viyihati-z-krayini-256326_.html
2. Критерії національної безпеки в освітній сфері: зарубіжний досвід та висновки для України. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2301/>
3. Conférence mondiale des humanités Liège, Belgique, du 6 au 12 août 2017 Document final Un nouvel agenda pour les humanités au XXIème siècle. URL: <http://www.cipsh.net/upload/userfiles/ISSC-CIPSH%20Joint%20Symposium%20Statement%20of%20Outcomes.pdf>
4. Інтерв'ю Міністра освіти і науки Лілії Гриневич газеті «День», 04.08.2016. URL: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/interview/2016/08/05/interv%E2%80%99yu-ministra-osviti-i-nauki-liliyi-grinevich-gaze/>

The article explains the role and significance of the study of social sciences for the formation of a national identity in the context of the modernization of the educational system in Ukraine. It is stated that in the conditions of the hybrid war of the Russian Federation against Ukraine, one of the main tasks of educational policy should be the formation of national social and state values as ideological basis of Ukrainian civic identity among students and young people.

Key words: social sciences, identity, education, modernization, youth.

Отримано: 09.11.2017

УДК 141.333

Світлана Ганаба

(м. Кам'янець-Подільський)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ВИВЧЕННЯ СИМВОЛІЧНОГО ПРОСТОРУ МІСТА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Символами марковані усі сфери життя людини. У місті вони створюють неповторний архітектурний ландшафт, постають основою концентрації групової пам'яті. Міське середовище завдяки символам уявляється не лише певним географічним об'єктом, а місцем у якому комеморизується й формується пам'ять суспільства. Наголошується, що амбівалентна природа символу полягає у тому, що з одного боку, він є потужним інструментом реалізації духовних можливостей культури, з іншого, є засобом маніпуляції суспільною думкою та свідомістю людини. Диктуючи певні норми поведінки й впливаючи на життя людей, символи спонукують людину до зміни оцінок власного світу. У своєму смисловому наповненні символи не лише маркують простір, а й ідеологічно його заповнюють й змінюють. Підкреслюється, що допомогти молодій людині розібратися з численними ідеологічними маніпуляціями символічного простору має історична освіта. Вона покликана не лише ознайомити учнів із особливостями символічного марку-